

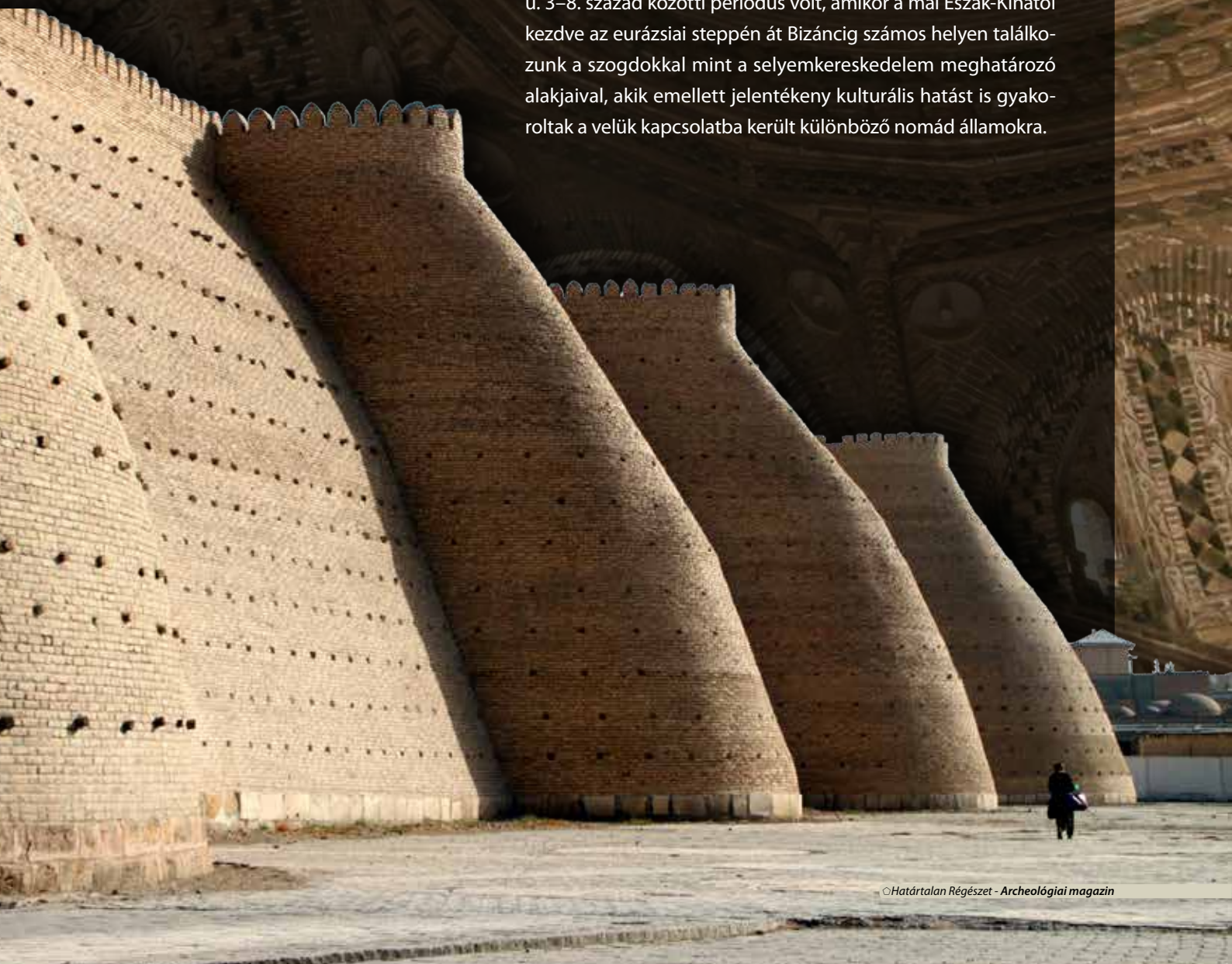
EGY KERESKEDŐNÉP A SELYEMÚTON: a szogdok és a *Buhara története*

44

Sárközy Miklós

A Selyemút történetének egyik meghatározó szereplője a szogd népcsoport volt. Az iráni nyelvű népek családjába tartozó, mára csaknem teljesen eltűnt szogdok (egy kései csoportjuk a mai jagnóbi etnikum Tadzsikisztánban) egykor nagyjából az Amu-darja és Szir-darja közötti terület középső és keleti részén éltek a Kr. e. 6. és a Kr. u. 12. század közötti időszakban. A döntően oázislakó, kereskedőkirályságokat alapító szogd etnikum legfontosabb városai Buhara, Paikand, Szamarkand, Pendzsikent, illetve Varahsa voltak. E népcsoport igazi fénykora a Kr. u. 3–8. század közötti periódus volt, amikor a mai Észak-Kínától kezdve az eurázsiai steppén át Bizáncig számos helyen találkozunk a szogdokkal mint a selyemkereskedelem meghatározó alakjaival, akik emellett jelentékeny kulturális hatást is gyakoroltak a velük kapcsolatba került különböző nomád államokra.

A buharai erőd falai

Egy kereskedőnép a Selyemúton: a szogdok és a Buhara története

A szogdok Selyemúton játszott kiemelkedő szerepére több fontos forráscsoport is rávilágít. Így például a magyar régész, Stein Aurél által megtalált és Harmatta János által magyarul is publikált úgynevezett *Régi szogd levelek*, melyek a Kr. u. 4. századi kínai–hun–szogd kapcsolatokra, illetve a szogdok mindennapi életére, társadalmi, kereskedelmi tevékenységére vonatkozóan őriztek meg nagyon fontos adatokat. A szogd történelem egy másik kiemelkedő forrása, Abú Bakr Muhammad Narsakhí *Buhara története* című munkája, mely pár száz évvel később keletkezett, mint az említett *Régi szogd levelek*, s a 8–10. század szogd kultúrájáról őrzött meg jó néhány érdekes adatot. Narsakhí perzsa fordításban fennmaradt munkája eredetileg arabul íródott a 10. század első felében, de a 13. század elejéig több átdolgozáson is átesett.

Narsakhí művének egyik részlete Buhara oázis fontos városáról, Paikandról szól, és az ottani szogd kereskedők gazdagságát mutatja be.

Emellett a szöveg érdekes adalékokat közöl Paikand 710 körüli muszlim hódításáról is, mely Qutaiba ibn Muszlim kho-

rászáni arab kormányzó nevéhez fűződött [Khorászán a mai Kelet-Irán, Türkmenisztán és Afganisztán területén terült el – a szerk.]:

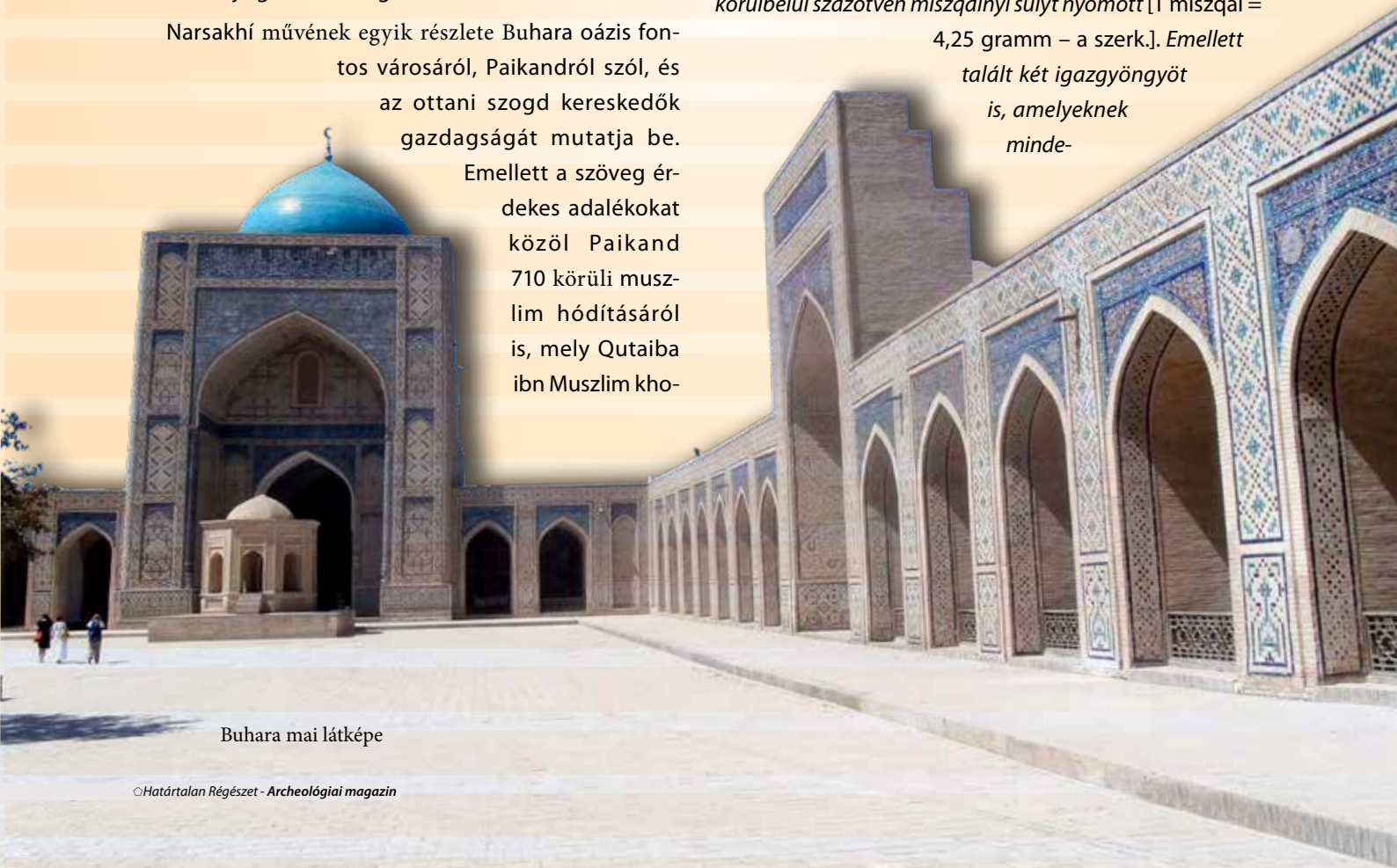
„Paikand lakói kereskedők voltak, és a legtöbbször kereskedelmi utazásra indult Kínába vagy máshova, amikor vissza-

tértek, a gyermekeiket a feleségüket és rokonaikat keresték és kiváltották őket az araboktól, majd újjáépítették Paikandot, úgy, ahogy korábban kinézett. Azt mondják, nem volt még egy város olyan, mint Paikand, amelyet teljes mértékben leromboltak és üresen hagytak, aztán ugyanazok a lakók gyorsan újjáépítették.

Történet: azt mondják, hogy Qutaiba, amikor meghódította Paikandot, talált ott egy ezüstbábványt egy templomban, amelynek a súlya négyezer dirham volt, ezen kívül ezüstcsészéket is talált. Amikor összegyűjtötte ezeket, a kincslelet körülbelül százötven miszqalni súlyt nyomott [1 miszqal = 4,25 gramm – a szerk.]. Emellett talált két igazgyöngyöt is, amelyeknek minde-

45

Buhara mai látképe

Szogd követek egy afraszijábi freskón

gyik darabja olyan súlyú volt, mint egy galambtojás. Qutaiba megkérdezte, hogy honnan hozták ezeket a nagy igazgyöngyöket, a helyiek azt mondták, hogy két madár hozta nekik a csőrében és helyezte őket le a templomba. Akkor Qutaiba összegyűjtötte az elegáns holmikat és elküldte ezzel a két gyönggyel együtt Haddzsádsznak. (Haddzsádsz b. Júszuf, jelentős omajjád politikus, Irak és az omajjád kalifátus keleti tartományainak kormányzója 694-714 között - Sárközy Miklós) Írt neki egy levelet Paikand meghódításáról és megemlítette a két gyöngy történetét is. Haddzsádsz válaszában így írt: amit közöltél, az már ismert számomra, de meglepődtem az igazgyöngyök méretén és az azokat odahozó madarakon. Még jobban meglepődtem azonban nagylelkűségeden, hogy ezeket az ajándékokat számomra megtartottad és elküldted hozzám. Isten áldjon téged meg ezért. Ezt követően Paikand éveken keresztül romokban hevert.” (A szerző fordítása.)

A következő részlet (19. fejezet) a közép-ázsiai szogd fejedelmek, a khudátok fontos kínai kapcsolataira utal a Qutaiba ibn Muszlim arab seregei ellen folytatott háborúikban:

A buharai Kalyan minaret

„Amikor Qutaiba elrendezte Paikand ügyeit, elment Hunbúnba és ott háborúzott. Elfoglalta Hunbúnt, Tárábot és számos kis falut. Akkor Qutaiba Vardánába ment, ahol egy Vardán Khudát nevű uralkodó élt. Qutaiba számos csatát vívott vele, míg végül Vardán Khudát meghalt és Qutaiba bevette Vardánát és számos más kisebb falut. Tarkhún, Szogdia uralkodója nagy sereggel érkezett oda. Hnk Khudát is nagy sereggel érkezett, Vardán Khudát saját erőivel volt jelen, és Kūr Maghánún, a kínai császár [faghfúr, egy szogd eredetű titlust használt itt a szerző – Sárközy Miklós] nőtestvérének fia szintén eljött. Utóbbi személyt felbérelték, és negyvenezer katonával jött, hogy segítsen a háborúban Qutaiba ellen. A hadseregek összegyűltek, és Qutaiba ügye rosszabbra fordult.” (A szerző fordítása.)

Narsakhí művének következő szemelvénye (21. fejezet) a muszlimok által 709-re meghódított Buhara átalakuló vallási életébe enged bepillantást, a később az 'iszlám kupolájának' is hívott Buhara és az iszlám vallás kapcsolatának kezdeteire vet némi fényt. A szemelvényben több érdekes részlet bújik meg: ilyen a perzsa nyelven tartott Korán-olvasás (a klasszikus iszlám törvényei szerint ugyanis ezt csak arabul lehetne megtenni), vagy a szogd nyelvű vezényszavak arab átírású torzult alakjai, a buddhizmus buharai jelenléte, illetve a buharai szogd társadalom szegényei és gazdagjai között meghúzódó ellentét is ilyen:

„Qutaiba ibn Muszlim felépíttette a nagymecsetet a buharai fellegváron belül a kilencvennegyedik évben [712-713 – Sárközy Miklós]. Azon a helyen korábban egy buddhista szentély (butkhána) volt. Qutaiba megparancsolta Buhara népének, hogy gyűljön itt össze minden pénteken, mivel kihirdette: bárkinek, aki itt megjelenik a pénteki imádkozásra, két dirhamot ad. Buhara népe, iszlámra áttérésük kezdetén az imádkozás alatt a Koránt perzsául olvasta, mivel képtelenek voltak azt megérteni arabul. Amikor a rukú (az állva meghajlás) ideje volt, egy ember mögülük azt kiáltotta (szogdul), hogy: bknitá nkint (hajoljatok előre), és amikor le akar-

tak borulni, ugyanez az ember azt kiáltotta: nkúniá nkúni (boruljatok le).

Muhammad ibn Dzsa'far feljegyezte könyvében, hogy ő látta a buharai nagymecsetet. Az ajtajain figurák voltak láthatók kivéssett arccal, de eme alakok többi része régi állapotában látszott. Narsakhí megkérdezte tanárától, hogy ki állította először ezeket az ajtókat? Narsakhí tanítója idős ember volt és megerősítette, hogy ennek oka az alábbi: régi időkben mesélték, hogy a városon kívül volt hétszáz rezidencia, ahol a gazdag emberek laktak és ők pökhendiek voltak. Legtöbbjük nem jött el a nagymecsetbe. A szegények akarták a két dirhamot, de a gazdagoknak nem volt erre szükségük. Péntekenként a muszlimok odamentek a rezidenciákhoz, meghívták lakóikat a pénteki imádkozásra és könyörögtek nekik. A lakók viszont köveket hajigáltak rájuk házaik tetőiről. Végül összezsaptak, és a muszlimok győztek. A muszlimok ledöntötték a rezidenciák kapuit és elvitték a kapukat magukkal. Minden kapura egy személy a bálványa képét faragtatta. Amikor megnagyobbították a nagymecsetet, ezeket a kapukat használták fel a mecsetnél." (A szerző fordítása.)

Utolsó szemelvényünk (6. fejezet) azonban fényt vet arra is, hogy a Selyemút mentén virágzó Buhara városában a helyi szogdok nem csatlakoztak mind az iszlámhoz, és más vallási irányzatoknak (véltetően a zoroasztrianizmusnak, esetleg a buddhizmusnak avagy a manicheizmusnak) hódoltak jóval a muszlim hódítás után is:

„Buharában volt egy piac, melyet Mákh pi-acának neveztek. Évente két alkalommal rendeztek egy vásárt ott egy napig, és minden

alkalommal, amikor ezt a vásárt megtartották, bálványokat árultak ott. Naponta több mint ötvenezer dirham értékben cseréltek gazdát a bálványok. Muhammad ibn Dzsa'far említi könyvében, hogy ez a vásár még megvolt az ő idejében, és nagyon meglepődött, hogy ezt a vásárt engedélyezték. Megkérdezte Buhara öregjeit és sejkjeit ennek okáról. Ők azt mondták, hogy Buhara lakói a régi időkben bálványimádók voltak. Megengedték hát nekik ezt a vásárt, és azóta árulták a bálványokat a vásárban. S ez a szokás fennmaradt mindmáig. Abú'l-Haszan Naysápúri írja »A tudományok kincstára« című művében, hogy Buharában a régi időkben élt egy Mákh nevű király. Ő adott parancsot e bazár építésére, valamint megparancsolta a fafaragóknak és festőknek, hogy készítsenek bálványokat. Ezek a mesteremberek egy bizonyos napon megjelentek a bazárban és eladták a bálványokat, az emberek pedig megvették azokat. Ha a bálványuk elveszett, összetört vagy ósdivá vált, az emberek vettek helyette egy újat, amikor eljött a vásár napja, és ekkor kidobták a régi szobrot. A vásár helye a folyópart menti liget volt, ott áll most Mákh nagymecsete. Arrafelé sok fa volt, és a vásár a fák árnyékában zajlott. Az a király (Mákh) odajött a vásárba, felült a trónjára azon a helyen, ahol most Mákh nagymecsete van, hogy az embereket bálványok vásárlására biztassa. Így mindenki vett magának egy bálványt és hazavitte. Azután egy tűztemplomot építettek ezen a helyen, a vásár napján, amikor az emberek összegyűltek, mindannyian a tűztemplomba mentek és imádták a tüzet. A tűztemplom az iszlám kor kezdetéig állt itt, amikor is a muszlimok megszerezték a hatalmat és egy mecsetet építettek ezen a helyen. Ma Buhara egyik legiszteltebb helye ez a mecset." (A szerző fordítása.)

A buharai erőd kapuja